

ИСТРАЖИВАЊА

Слободан Шћејановић

ТРАГОВИ СТАРИХ НАСЕОБИНА НА БЈЕЛАСИЦИ

Планина Бјеласица је добро позната по својој раскошној љепоти и природном богатству, по пространим и бујним пашњацима, густим и разноврсним шумским покривачем и бројним изворима и врелима. Оваква природна средина је и, сасвим разумљиво, веома поговодала намножавању и опстанку разних врста крупне и ситне дивљачи, што представља још једно природно уздарје. Обиље ових основних природних дарова, скупљених на једном мјесту, по скровитим и тешко приступачним увалама ове планинске љепотице, створило је изванредне основне услове за живот човјека, па је сасвим природно што је овај крај од најстаријих времена био његово повремено или стално станиште. У потрази за оптималним животним условима или пак уточиштем у борби за опстанак, човјек је ту често боравио, краће се или дуже задржавао, а у одређеним периодима стално настањивао и тако обезбјеђивао егзистенцију.¹

---

¹ З. Бешић: Геормофолошки развитак Црне Горе, Историја Црне Горе I, Титоград 1967, стр. 13. и 20.

М. Радовић: Географске карактеристике колашинског краја, Монографија Колашин, Београд 1981, стр. 21-22.

И поред честих миграционих помјерања и етничких промјена, сматра се да су најстарији познати становници на овом простору били припадници илирског племена Аутаријати, по коме је и ријека Тара добила своје име.² У науци је познато да почев од IV вијека п. н. е. и до ових области допиру таласи све чешћих најезди и јачих продора бројних варварских хорди (Келти, Готи, Хуни и др.). Као знатно бројнији, организованији и борбенији, они лако крше отпор мирног домородачког становништва, растјерују њихове остатке и уништавају им насеља.³ Послије бројних варварских најезди и разарања услиједило је дуготрајно римско освајање ових територија. Римљани су, као што историја зна, коначно учврстили своју власт на овим просторима тек на преласку из старе у нову еру.⁴ Досељавањем Словена у ове крајеве, крајем VI и почетком VII вијека, "збили су се преломни историјски тренуци", али су се поновили неки већ раније виђени процеси. Они су затечене, већ знатно романизоване и христијанизоване старосједиоце, такође, брзо потисли из равничарских и жупних крајева и загосподарили тим просторима.⁵

Као неминовна посљедица свих ових пустошења и освајања, поред осталог, догађале су се нагле селидбе и народне бјеганије, што је водило великим етничким промјенама и поремећајима. Пошто су освајачи запосиједали питоме равнице и ријечне долине, проријеђени домороци, спасавајући голи живот, налазили су уточиште по скровитим и неприступачним околним планинским забитима. У тим суровим, али природно бога-

---

² Н. Ракочевић: Колашински крај до стварања југословенске државе 1918. г, Београд 1981, стр. 49.

М. Дашић: Васојевићи од помена до 1960, Београд 1986, стр. 31.

М. Гаршанин: Црна Гора у освит писане историје, Историја Црне Горе I, Титогорад 1967, стр. 89.

³ Д. М. Гаршанин, наведено дјело, стр. 100.

М. Дашић, наведено дјело, стр. 36. и 37.

Н. Ракочевић, наведени рад, стр. 49-50.

⁴ Д. М. Гаршанин, наведено дјело, стр. 159.

М. Дашић, наведено дјело, стр. 40-42.

Г. Острогорски: Историја Византије, Београд 1969.

⁵ Ј. Ковачевић: Долазак Словена, Историја Црне Горе I, Београд 1967, стр. 281-307.

М. Дашић, наведено дјело, стр. 49.

Г. Острогорски, наведено дјело, стр.

Византијски извори за историју Југославије, Т. 1, Београд 1955, стр. 38-49.

тим срединама, они су налазили основне услове за живот и тамо остајали да као сточари и ловци, изоловани у мањим групама или заједницама, слободно и на дуже вријеме живе својим начином живота.⁶

О томе свједоче још увијек видљиви остаци материјалне културе, односно трагови људског живота, слојевити и препознатљиви, из тих различитих периода историје, на које и данас често наилазимо и у оним најзачаченијим планинским беспућима. Најчешће су то материјални остаци њихових старих насеобина, односно рушевине стамбених и других објеката, затим стара гробља (некрополе) са гробним хумкама различитих величина и облика, у које су сахрањивани становници ових насеља и сл.

Неки од тих трагова о којима ће овдје бити ријечи, међутим, колико се зна, науци су потпуно непознати, јер до сада, не само да нијесу научно били истраживани, већ ни регистровани. Стога је циљ овог прилога да се, у првом реду, скрене пажња научне јавности на ове остатке материјалне културе и тако допринесе научном (историјско-археолошком, етнографско-демографском и сл.) проучавању овог иначе веома интересантног, али до сада мало истраживаног краја.

Бројни видљиви остаци једне од тих старих људских насеобина налазе се у атару данашњег катуна Речинске /Мујићке/ Рупе. Овај локалитет је смјештен у њедрима планинског вијенца Кључ, крајњег јужног гребена масива Бјеласице, на његовој благо нагнутој и доста заклоњениј и скровитој сјеверној падини. Ради се о релативно пространој вали која се пружа правцем југоисток-сјеверозапад, дугачкој око 3, а широкој око 2 км. Иако се налази на доста великој надморској висини, добро је заклоњена од јаких вјетрова. Готово са свих страна је оивичена планинским висовима, од којих већина прелазе висину од 1900 м, а од хладног сјеверца је заклања шумовита Међеђа коса, висока близу 1850 м. Само је према сјеверозападу широко отворена. Пошто је у том правцу нагнута и знатно спуштена, то уједно представља и њен најнижи дио, који је обрастао густом и високом, претежно буковом и четинарском шумом. Овај дио вале, у ствари, представља периферију или почетак ове релативно простране планинске падине, која се нагло и стрмо уздиже изнад валовите Паљевинске ријеке, увјек богате водом и рибом.

---

⁶ В. Чубриловић: Периодизација историје Црне Горе у новом вијеку, Београд 1963, стр. 94-94.

Византијски извори за историју Југославије I, стр. 45-49.

Ј. Ковачевић, наведено дјело, стр. 281-307.

Г. Острогорски, наведено дјело, стр.

На само пола сата хода од ове вале, у правцу сјевера, налазе се Језерине, још једна слична вала, боље рећи котлина, али нешто нижа, и знатно заклоњенија, пространија и приступачнија. На том простору се данас изграђује Ски- центар "Бјеласица", до којег води асфалтни пут од Колашина, у дужини од око 9 км.

И на основу летимичног погледа на валу Рупе, постаје јасно да је своје име добила по изгледу и конфигурацији самог терена. Наиме читава њена површина је изразито валовита, испресијецана и разбијена бројним узвишењима, главицама и брежуљцима, али се између њих налази и доста травнатих, релативно пространих и равних површина, пољана и долова.

Од њеног врха, готово самом средином, тече омањи поточић, који сакупља воде неколико извора са тог простора, који никада не пресушују. Као резултат саме природне разуђености терена, вала се дијели на три цјелине: Горњи долови, који чине њен највиши дио, Доњи долови, у средини, и катун у ужем смислу, у најнижем дијелу, до саме шуме.

Ововремени катун Рупе сада је обично катуниште, јер га у ствари чине остаци од тридесетак колиба од дрвене грађе, разбацаних на ивици шуме и по ободу релативно простране алувијалне заравни, коју је изградио поток својим вјековним наносима. До скоро су ту издизали и напасали своја бројна стада вриједни сточари са подручја Речина. Њихова сеоска насеља су смјештена у подножју Кључа, са њихове супротне, јужне знатно ниже и жупније стране, у долини Речинске ријеке, окружене шумовитим брдима благог нагиба, заклоњена од хладних вјетрова и испресијецана бројним потоцима. Ова релативно питома и за живот погодна котлина, богата је густим шумама, пашњацима и сјенокосима, као и бројним изворима и врелима воде. Стицајем различитих и познатих друштвено-економских прилика и односа, као и савремених услова живота, отприје тридесетак година, када је дошло до убрзаног напуштања села, катун је потпуно опустео и замро живот у њему. Напуштене номадске колибе, препуштене ћудима планине и времена, брзо су пропадале. Под наслагама разног отпада и протеклог времена, тамо гдје је некада бујао живот сада буја коров и само се понегдје може запазити понеки остатак дрвене грађе или полусрушене колибе.

Међутим, остаци много старијег људског насеља, које се налази на највишем дијелу ове вале, испод самих врхова, који је окружују са њене југоисточне стране, на локалитету Горњи долови, одају другачији утисак. Ту се на релативно малом простору, иако обрасли бусењем густе планинске траве, лако уочавају остаци, односно озидине од око 35 објеката. Они се налазе у збијеном поретку, у једном неправилном кружном низу, на травнатој заравни елипсастиг облика, издуженој правцем исток-запад. Природном

конфигурацијом терена локалитет је подијељен на већи западни и нешто мањи источни дио. Раздваја их омања травната коритина или удолина у облику лијевка, нагнута правцем југ-сјевер, којом са тога простора отиче вода у вријеме јаких киша и наглог топљења снијега.

Западни дио "насеља" чине остаци преко 20 објеката, несиметрично постављених у збијеном неправилном поретку око најнижег дијела заравни. На њеном сјеверном крају налазе се недовољно јасни трагови још неколико објеката различитих облика, али претежно мањих димензија. Једна од њих која је готово правилног кружног облика, пречника око 4 м, могла би представљати гомилу, односно гробну хумку. У источном дијелу "насеља", на благо уздигнутом терену, налазе се остаци још 12 камених зидина, постављених без неког реда и збијених на малом простору.

Према овом, на први поглед уочљивом, стању и изгледу лица мјеста и озидина на њему, стиче се утисак да се ради о остацима једноставних "типски" грађених зграда од чврстог материјала, различитих величина, претежно правоугаоног облика. Највећи број њих је димензија 6x4 м, али их има и нешто мањих (3x5 и 3x4 м), Међутим, неколико њих се посебно издваја својим знатно већим димензијама (4x8 и 6x10). Осим тога, запажа се да је најчешће терен на коме је подизан објекат заравњиван копањем земље, а рађене су веће или мање камене позиде. На тај начин је земљиште прилагођавано грађевинским потребама, а и самој намјени објекта. Неки објекти су, што је посебно интересантно, чак и више или мање укопавани у земљу. Код појединих објеката остаци камена су незнатни, а код других се налазе у већим количинама. Из тога произилази да су ови први изграђени тако што су само темељи били од камена, а странице и кровна конструкција од дрвета, док су код ових других странице комплетно до крова биле зидане од камена, тзк. сухомеђом. Овакво закључивање има своју потпору и у чињеници да се обје врсте овог грађевинског материјала налазе у изобиљу у непосредној околини. Наиме, поред комплекса високе четинарске и букове шуме, погодне за техничку грађу, на самом локалитету постоји прави "мајдан" веома квалитетног камена подесног за зидање. Уз то, с обзиром на низ показатеља, може се са прилично сигурности рећи да се терен на коме се налазе ове рушевине, иако сада представља травнату голет, у своје вријеме налазио усред густе шуме, која је највјероватније страдала, односно била уништена истовремено када и објекти.

Међу свим овим рушевинама, посебну пажњу привлаче остаци оних неколико објеката нешто већих димензија и то не само због њихове величине, већ и због самог начина грађе и врсте грађевинског материјала од кога су били изграђени. Наиме, према количини остатака камена који се види на њиховим рушевинама, очигледно је да су странице ових објеката биле до крова озидане каменом. Осим тога, за разлику од осталих, већина

ових објеката су имали преградни зид, такође, од камена. Њиме је унутрашњи простор био подијељен на два дијела, с тим што је предња просторија, по правилу, нешто мања од задње. Такође се добро назире и мјеста гдје су били улази, како онај главни тако и онај између унутрашњих просторија. Уз то, на основу самог изгледа унутрашњег простора, који је знатно нижи од спољашњег нивоа, очигледно је да су ови објекти били знатно укопавани у земљу.

На основу наведених запажања и података намеће се утисак да се у овом случају ради о зградама за становање истакнутијег и богатијег (старјешинског) слоја ове заједнице, док су у оним мањим и једноставније грађеним објектима становали њени сиромашнији житељи. Ово нам указује и на постојање социјално - економске диференцијације и неједнакости међу њима.

У источном дијелу насеља, при његовом јужном крају, налази се свакако један од најинтересантнијих објеката на читавом локалитету. Најкраће речено, он се састоји од пажљиво обликоване и овичене гомиле прецизно сложених невеликих комада ломљеног камена приближно исте величине. Има облик врха стријеле или копља, наравно знатно већих димензија. Дужина му је око 5 м, а висина просјечно око 20 цм, док је пречника, на најширем задњем лучно заобљеном дијелу, око 2 м. Постављен је у једном пристранку, с тим што је нижим тј. шпицастиим дијелом окренут надоље, према сјеверу, а ширим нагоре, према југу. Иако је позамашних димензија и примјерно обликован, у једном препознатљивом облику, а издвојен од околног камењара зеленом травнатом површином, тако је уклопљен у постојећи амбијент да се тек пажљивим загледањем може уочити. Од посебног је значаја и чињеница што је, према свему судећи, до сада остао нетакнут и задржао свој првобитни облик и изглед.

Према свим његовим карактеристикама, као и изгледу непосредне околине и цјелокупног амбијента, овај објекат би могао имати неко симболично и религијско значење, а можда представљати и неки заштитни знак овог насеља.

Испод овог источног дијела насеља, потпуно издвојено од њега, на око 150 м у правцу сјевера, у непосредној близини извора, груписани уз сами поток, налазе се остаци још три објекта. Међутим, и на први поглед они се чине нешто другачијим од оних у насељу, у првом реду по облику и величини (8x4 м). Уз то, мање су видљиви и мање је остатака грађевинског материјала (камена), јер су више зарасли у траву. Стога се, на основу укупних података, изгледа и стања озидина, односно самог лица мјеста и непосредне околине, намеће утисак да они ни временски не припадају овом

насељу, већ да су настали и били актуелни у неком другом, по свему судећи ранијем периоду.

У овом дијелу локалитета се налазе и насељу најближи извори са којих су највјероватније своје потребе за водом подмиривали његови становници. Ради се о три мања изворчића, који извиру на блиском остојању један од другог. Иако доста сиромашни водом, они никада не пресушују, ни у вријеме највећих суша. Међутим, према предању житеља овог краја, који преносе казивања старих памтиша, некада је на том мјесту био знатно богатији извор, али га је неки земљани одрон прегрнуо и готово затрпао земљом. Према данашњем изгледу и конфигурацији терена на лицу мјеста, као и саставу земљишта, има трагова који указују на могућност да је ту некада било велико клизиште и помјерање земље, што наведено народно предање чини вјероватним. У вези са овим треба рећи још да се на простору који захвата ова вала као природна и географска цјелина, налази још неколико извора, од којих су најмање два толико богати водом да могу без проблема да служе (и служили су) као веома квалитетна и водом издашна појила бројне стокe.

Међутим, у низу бројних извора и врела, којима заиста изузетно обилује ова планина, заслужује да се посебно помене позната и надалеко чувена "Вилина вода на Кључ - планини", која се налази у непосредној близини овог локалитета. За њу су везане бројне народне легенде и вјеровања, али је она ово посебно мјесто стекла на основу неких специфичних карактеристика. Прије свега, она извири испод самог врха једне од највиших кота на овом масиву, па се сматра највишим извором не само у околини већ и на ширем подручју. Затим она је увијек необично хладна, тако да се готово не може пити, а њен извор је стално исте јачине и капацитета без обзира на годишње доба и количине падавина и сл. Само на основу ових неколико њених особености она се сврстава у природни феномен и знаменитост овога краја.

Осим описаног, на простору Рупа постоје најмање још два локалитета са остацима разних објеката, односно рушевина и других трагова, старих људских насеобина. Једна од њих се налази на јужној падини Међеђе косе, у једној релативно скровитој удолини, непосредно изнад данашњег катуна. Овај локалитет чине остаци зидова око 12 објеката. Очигледно је да се ради о насељу са груписаним, односно густо збијеним стамбеним објектима, који су без неког реда постављени у разним правцима и положајима, на релативно малом простору. Сви објекти су, према видљивим остацима, били четвртастог, углавном, правоуганог облика. Највећи број њих је мањих димензија (3x5 м и 3x2 м), али су неколико њих нешто већи (4x6 м). Један од објеката се истиче, не само нешто већим димензијама од осталих (4x8 м), већ и начином градње. Знатно већи остаци камена нам

говоре да су зидови овог објекта били озидани каменом до крова. Према изгледу унутрашњег дијела објекта видљиво је да је унутрашњи дио укопан у земљу знатно испод природног нивоа околног терена, као и да је био преграђен каменим зидом, с тим што је предња просторија била нешто мања од задње. Уочљиви су, такође, и улази, како онај главни тако и онај кроз који се улазило из предње у задњу просторију.

На основу општег изгледа мјеста, односно терена, стања и изгледа озидина и других остатака, ово насеље на први поглед дјелује нешто другачије од претходног. Можда утисак вара због нешто другачије конфигурације терена, мањих остатака камена, који је уз то и другачијег изгледа и састава и сл, па се стиче утисак да је и сам амбијент нешто другачији. То што се види мања количина камена коришћеног за изградњу ових објеката, може се објаснити тиме што је у њиховој изградњи више коришћена дрвена грађа, поред осталог и због тога што је шума овдје била знатно ближа.

Остаци још једног сличног насеља налазе се на мјесту гдје локални поток избија из своје кратке и релативно дубоке и тешко проходне клисуре, на почетку алувијалне заравни, на јужном крају данашњег катуна. Самом разуђеношћу терена, посебно стрмим странама, које се нагло уздижу унаоколо, мјесто је са три стране неприступачно и веома добро заклоњено. Иако је према шумовитој сјеверозападној страни широко отворено, због природне конфигурације земљишта, оно је и са те стране тешко уочљиво. Практично може се открити само случајно и представља најскровитије мјесто на читавом терену Рупа, како од нежељених погледа тако и од хладних планинских вјетрова.

Овај локалитет сачињавају остаци озидина десетак мањих (2x3 и 3x4 м) и већих (4x6 м) објеката груписаних на малом простору и постављених без реда у разним правцима и положајима. И у овом насељу се запажа да је при изградњи објекта, терен заравњиван према потреби, да је више коришћена дрвена грађа, а мање камен, иако га веома квалитетно има у изобиљу у непосредној околини. Међутим, код једног од већих објеката, у овом насељу, видљиве су веће количине камена, што нам говори да су његове странице комплетно зидане каменом, односно сухомеђом. Осим тога, на основу унутрашњег изгледа остатака објекта, јасно је да је укопан у земљу и да је преграђиван каменим зидом. Интересантно је да је у овом насељу за зидање објеката дјелимично, односно у мањим количинама, употребљаван и обрађени камен, што се у осталим насељима на цијелом локалитету Рупа нигдје више није могло запазити.

На основу свих познатих чињеница и околности, основно занимање становника ових насеља, на којем су могли темељити свој опстанак, морало

је бити сточарство. Овакво резоновање произилази и из чињенице да се ради о планинском подручју са специфичним климатским и природним условима којима су морали прилагођавати не само начин производње већ и живота.

Имајући у виду ове факторе, земљорадњом се ово становништво сигурно није могло бавити, нити је ово станиште могло имати карактер села са земљорадничком дјелатношћу. Међутим, неке индиције нам говоре да не би требало искључити могућност његовог бављења рударством. Ова претпоставка се заснива, прије свега, на неким видљивим материјалним траговима у непосредној близини овог насеља. Наиме, на око пола сата хода од њега, на супротној страни Амидове косе (к 1829), која доминира насељем, отприлике на половини њеног јужног обронка, усред густе и високе букове шуме, постоје доста јасни трагови који упућују на могућност да се на том мјесту некада експлоатисала руда. Можда је и познати руски научник П. Ровински имао баш то у виду када је у свом капиталном дјелу о Црној Гори, записао да се "трагови гвожђа налазе на Кључу", а при том се још позива и на Тицеа. Колико се зна, ни ови подаци нијесу шире познати, нити су провјеравани и испитивани од стране компетентних стручњака.

На околним бреговима и висовима који доминирају локалитетом, изнад самог насеља Горњи долови, од којих их одваја, у просјеку пар стотина метара стрме падине, налазе се, у паровима размјештене, најмање шест гомила, односно гробних хумки различитих и препознатљивих облика. Двије понајвеће од њих, налазе се на најближем и најнижем брежуљку изнад насеља, који, у ствари, чини западну, нешто уздигнуту, ивицу омање травнате заравни зване Плоча. Овај терен је истовремено и сјеверни дио подножја једног доста високог каменог купастог узвишења, које се својим стрмим странама нагло уздиже и доминира овим простором, а саздан је од шареног кречњака и представља релативно богато, али још увјек непознато, налазиште украсног камена. Ове двије гомиле су удаљене једна од друге око 50 м. Изграђене су од ломљеног камена помијешаног са земљом. Приближно су исте величине и имају готово идеалан кружни облик, пречника око 6 м. Незнатно су уздигнуте изнад околног терена, највише десетак цм, а површина им је благо заобљена, са јасно оцртаним ивицама круга, тако да се њихова површина видно разликује и одваја од околине. Изглед самог терена између и око ових гомила, који представља прилично неравну површину обраслу густом планинском травом, указује на могућност да се баш на том простору налазило гробље (некропола), које је поред описаних гомила имало и већи број мањих обичних, индивидуалних и групних, земљаних гробних хумки без икаквих других обиљежја, у које су сахрањивани становници оближњих насеобина.

На супротној, нешто уздигнутијој падини овог купастог узвишења налазе се, једна поред друге још двије гомиле, изграђене на сличан начин. Обје имају облик готово идеалног круга и њихова површина се видно разликује од околине, али су различитих димензија. Интересантно је да је већа од њих, чији је пречник око 6 м, једина од свих гомила на овом локалитету, насута само ломљеним каменом, док је мања, пречника око 4 м, као и све остале, насута мјешавином ломљеног камена и земље. Стотинак метара од њих, према југу, на следећој главици, налазе се у непосредној близини једна уз другу, још двије гомиле. Истог су облика, а насуте су мјешавином камена и земље, с тим што једна већа, пречника око 6 м, а друга мања пречника око 4 м.

Присуство гомила међу обичним земљаним хумкама ове некрополе, говоре нам да су у њих сахрањивани старјешине и истакнутији, а у оне обичне нижи сиромашнији слојеви становништва овог насеља. Величина некрополе, односно знатан број гробних хумки различитих облика на једном мјесту, потврђују наше увјерење да се ради о сталном људском насељу. С друге стране, постојање бројних гомила које су у науци познате као "илирски тумулуси", а везани су за тзв. илирски начин сахрањивања мртвих, су чињенице које нас упућују и на закључак да се ради о неком старом илирском насељу. Овоме треба додати и још једну врло интересантну чињеницу да у нижим предјелима (у долинама и котлинама ријека и потока) на овом подручју нема оваквих гробова, односно нијесу до сада откривене гробне хумке у облику гомила или тумулуса.

Изнесени подаци и чињенице могу само да послуже као орјентир у покушају барем приближног одређивања старости, односно неког оквирног времена настанка и битисања овог насеља. Међутим, за неко ближе и прецизније одређивање старости овог насеља недостају историјски извори и грађа са релевантним подацима, што је посљедица неистражености и неизучености овог краја. У томе нам много не помаже ни сами општи изглед локалитета, ни чињеница да су остаци зграда и других објеката дубоко зарасли у густу планинску траву и срасли са околином, иако нам рјечито говоре да су врло стари, јер до за науку релевантних података, на основу који би се могла утврдити старост овог насеља, могло би се доћи само стручном и научном (археолошком, историјском, етнографском и сл.) обрадом и нађених предмета и трагова.

Ни народно предање, које је у овом крају врло богато, посебно његовано и има "дуго памћење", о томе практично мало зна. Истина, у народу постоји легенда да је на планини некада давно живио некакав стари народ, кога они зову Мацуре. Њихов опстанак у овим суровим планинским условима објашњавају тиме што су, наводно, у та давна времена постојали другачији, далеко повољнији, природни и климатски услови. Међутим, због

неких тешких сагрјешења, која су починили припадници тог народа, Бог их је казнио тако што је изненада на њих пустио "помор", тј. велику хладноћу, снијег и лед. Они ријетки који су преживјели ту несрећу, разбјежали су се незнано куд. Тако је нестао и истражио се овај стари народ.

Пошто ово казивање, као што се види, има карактер легенде у њему се тешко може наћи и оно "зрнце историјске истине", које обично у себи садржи предање. Овоме је, свакако, понајвише допринијела чињеница да су данашњи становници овога краја, доселили из Роваца и Мораче, након припајања Речина Црној Гори, седамдесетих година прошлог вијека. Пошто је њихово досељавање изазвао брзи одлазак дотадашњих житеља, самим тим је након ове миграције дошло до нагле етничке смјене и демографских промјена, због чега се није могао обезбиједити континуитет у предању и традицији овога краја, а у оквиру тога ни преношење народног казивања о настанку и нестанку овога насеља. Како нијесу наслиједили домаће домородачко предање о томе, досељеници су га надомјестили предањем из старог завичаја, којег су донијели са собом, у коме је као што се зна, било посебно развијено предање о Мацурама.

На крајњем источном гребену Кључа, на једном природно извандредно обликованом травнатом превоју или седлу, на западној страни Кокошиње главе (к 1897), изнад Кривога дола, налази се још једно по много чему интересантно, старо гробље. Од овог већ описаног изнад катуна Рупе, удаљено је око 3 км, у правцу истока. Састоји се од десетак обичних гробних хумки, већих и мањих димензија, које су постављене на једнаком одстојању у једном правилном и симетричном поретку, окренутим правцем запад - исток. Оивичени су ломљеним каменом, а на супротним странама сваког гроба налази се по једна усправно пободена обична и необрађена камена плоча, с тим што је она на западној страни (изнад главе) нешто већа. Између ове двије плоче, налазе се веће монолитне стијене са којима су, у ствари, покривене ове гробне хумке. Ради се о већим каменим громадама из једног дијела, које су грубе и необрађене, управо онакве какве су нађене у природи. Неке од њих су нешто већих размјера па дјелују као саркофаг, али су све оне без икаквих ознака, украса и симбола. Интересантно је да оваквог камена, који је употребљаван за обликовање ових гробова, нема нигдје у околини. Сигурно је морао бити допреман са веће удаљености, што је с обзиром на тежину и величину неких од њих, захтијевало велику снагу и напор.

Непосредно уз само гробље, са његове јужне стране налазе се врло интересантни трагови, односно остаци неког објекта, који има изглед незнатног кружног узвишења, на чијој се површини сада види у трави прилично зарастао добро уситњени камен. Пошто су ови остаци скоро потпуно зарасли у траву, облик и димензије претпостављеног објекта су доста

нејасни, али на основу оних видљивих елемената не би требало искључити могућност да се понајприје ради о гробној хумци у облику гомиле.

Имајући у виду само неке битније карактеристике мјеста на коме је формирано ово гробље, његов однос према ближој и даљој околини, као и цјелокоупни изглед амбијента у који се изварендно уклапа, стиче се утисак да ово мјесто није случајно одабрано. Прије свега, оно доминира околином. Са њега пуца величанствен поглед на све стране и на велике даљине, а посебно на највише врхове Бјеласице, на њене чувене "главе", које су ту на дохват руке. Вјероватно да нема у читавој околини погоднијег мјеста са којег би се на тако импресиван начин сагледала и доживјела сва величина и љепота ове планине и њеног окружења. Тај доживљај изазива плиму бројних и веома јаких осјећања у којима доминирају усхићење и дивљење.

Полазећи од логичног слиједа да се постојању гробља претпоставља постојање људског насеља, врло је интересно да нигдје у околини, на некој разумној удаљености, нијесу запажени било какви трагови људског станишта, па ни они привременог карактера, а нема ни савремених катуна и катуништа, чији би житељи по самој логици ствари били сахрањивани у овом гробљу. То је чињеница коју треба посебно имати у виду при покушају одређивања припадности и старости ових гробова.

Ово гробље је у народу познато као "Сватовско гробље", као уосталом и још неколико сличних по изгледу, на овом и ширем подручју Бјеласице. Наиме, у народу постоји вјеровање да су у ове гробове сахрањени неки и нечји сватови, који су због лошег времена и густе магле залутали и страдали. Након дугог лутања планином, њих је, тако изнемогле и уморне, захватила велика хладноћа и они су се смрзли. У једној другој варијанти ове легенде, сватови су у сукобу са разбојницима, били опљачкани и поубијани, а невеста отета.

За неке друге појединачне или групне гробове у овом крају постоје и другачија тумачења о њиховој припадности. Такав је случај са ткз. "Араповим гробом", који се налази у атару Бљуштурног дола, у подножју једне од сјеверних падина Кључа. Међутим, овај гроб је по свим особинама сасвим сличан са гробовима на Сватовском гробљу и припада овом типу гробова, па је сасвим сигурно да нема ама баш никакве везе са било каквим Арапином.

Из наведених података се види да не постоји довољно елемената на основу којих би се могло мериторно закључивати о старости, а нарочито о припадности ових гробова. Међутим, на основу самог њиховог изгледа, облика и начина градње и врсте материјала, а имајући у виду укупна сазнања и неке битније елементе везане за стање и општи изглед мјеста и њихове околине, намеће се утисак да су ови гробови веома слични савре-

меним хришћанским гробовима, односно да су везани за хришћански начин сахрањивања. У сваком случају, на основу свих видљивих елемената сигурно је да припадају млађем слоју остатака материјалне културе и трагова живота људи у овом крају.

На основу сазнања и прикупљених података, а у првом реду материјалних трагова уочених на локалитету Рупе, полазећи прије свега од стања и изгледа затечених озидина и других остатака, имајући у виду њихов број и начин градње, врсту и количину затеченог грађевинског материјала, број озидина и њихова распоређеност и груписаност на терену, присуство бројних гробних хумки различитих врста и облика, као и општи изглед и стање терена на лицу мјеста, намеће се неколико основних закључака:

- Објекти на овом локалитету били су грађени од чврстог грађевинског материјала и то комбинацијом зида од необрађеног камена, тзв. сухомеђом, и дрвета.

- Из ове чињенице произилази вјероватноћа да се ради о зградама за становање, односно сталним људским насељима, која су сачињавали бројни стамбени и други објекти.

- Размјештај и груписаност тих објеката на релативно малом простору говори нам да се ради о насељима тзв. збијеног типа.

- Становници ове насеобине су морали живјети специфичним начином живота базираним на сточној дјелатности, као основној грани производње.

- Бројне гробне хумке унаоколо, различитих облика и величина, говоре нам да су у питању сталне насеобине релативно бројне људске заједнице, које су биле актуелне за један дужи период. За њихово формирање постајали су сви основни предуслови. Поред безбједносних (неприступачност, заклоњеност и сл.), били су испуњени други за то потребни фактори, као што су: богаство грађевинског материјала, изобиље и близина шуме за огријев и друге потребе, извори воде довољни за подмиривање свих потреба, пространи и бујни пашњаци и сл.

- Присуство већег броја гомила, тзв. илирских тумулуса упућује нас на закључак да је на овом локалитету постајало и старо илирско насеље.

- Затечени материјални трагови нам уз то говоре и о својој слојевитости, а то значи да је на овом локалитету постојало стално људско станиште у различитим периодима историје.

Slobodan Šćepanović:

LES TRACES DES ANCIENES HUMAINES SUR BJELASICA

RÉSUMÉ

À cause de sa richesse naturel, abondance d'eaux et sa diversité du monde des plantes et des animaux, par les conditions geographiques et climatiques, la montagne Bjelasica à depuis les anciens temps représenter une très favorable habitation humaines, particulièrement dans les vallées abrité. Le témoignage de sela sont des nombreux traces materiel et restes des ancienneux habitations sur cette region. C'est à dire de l'aspekt historique existe seulement des mentions général et fragmentaire et les recherches archeologiques ne sont pas pratiqué.

Les nombreux restes, d'une de cette ancienneux habitations humaines se trouent dans la région "katun Rupe", que represente une vallée abrité de la montagne sûr Ključ, le postérieur carde du sud de Bjelasica:

Dans ce lieu-là sur un relativement petit espace se trouvent les restes on bien les fondements de environ trente-cing edifices... L'impression est qu'il s'agir de restes d'edifices simple uniformément batissé avec des matériaux solide, de stature varié, mais surtout en forme de rectangle. Done il s'agir d'edifices pour l'habitation, ou bien d'une habitation humaines permanente du type resserre. En autre, sur l'espace de Rupe se trouvent au moins deux pareil lokalité avec les restes de plus de trente semblable edifices et d'autres traces de ancienneux habitations humaines.

Sur les collines et hauteur voisin, qui dominant cette localité, se trouvent disposé en couple, au moins six monceaux, ou bien tumulus, en forme circulaire, edifié, de pieres cassé melange avec la terre. Dans leur proximité immediate se troent les traces d'un plus grand nombres de tombeus, aux habituel individuels et de grupes sans aucun autre signe. La présenence d'un plus

grand nombres de tumulus et autres tombeaux indique a la conclusion que sur cette localité a existé une ancienne habitation du caractère permanent, d'une relativement nombreuse communauté illyriques.